

збільшилась на 0,9 %, тоді як в експериментальній групі на 2,7 %. Одночасно зменшилась кількість студентів з елементарним рівнем сформованості готовності до застосування здоров'язберезувальних технологій у контрольній групі на 1,2 %, в експериментальній групі на 13,3 %.

Список використаних джерел

1. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. - М.: Университетское, 1990. - 559 с.
2. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. - М.: Педагогика, 1989. - 192 с.
3. Бондаревская Е.В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность // Педагогика. - 1999. - № 3. - С. 37-42.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге доповнене і виправлене. - Рівне : Волинські обереги, 2011. - 552 с.
5. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности. - Минск : Белорусского ун-та, 1998. - С. 14.
6. Єфімова В. М. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до використання здоров'язберезувальних технологій у професійній діяльності: автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. - Ялта: Кримський гуманітарний університет, 2013. 44 с.
7. Іонова О. М. Здоров'язбереження особистості як психолого-педагогічна проблема / О. М. Іонова, Ю. С. Лук'янова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр. - Х. :Харківська державна академія дизайну і мистецтв, 2009. - № 1. - С. 69-72.
8. Кондрашова Л. В. Морально-психологічна готовність студента до вчительської діяльності. - К.: Вища школа, 1987. - 54 с.
9. Корженко І. О. Методична система підготовки майбутніх учителів основ здоров'я до застосування здоров'язберезувальних технологій в основній школі // Новий колегіум: зб. наук. пр. - Х. : ХНУРЕ, 2015. - № 2. - С. 67-71.
10. Кузьмина Н. В. Понятие «педагогической системы» и критерии ее оценки // Методы системного педагогического исследования / под ред. Н. В. Кузьминой. - М.: Народное образование, 2002. - С. 11.
11. Савченко О. Я. Реформування шкільної освіти і реалізація її оздоровчої функції // Шлях освіти. - 2002. - № 1. - С. 2-6.
12. Слостенин В. А., Мажар Н. Е. Диагностика профессиональной пригодности молодежи к педагогической деятельности. - М.: Прометей, 1991. - 44 с.
13. Шевчук О. А. Формування системи валеологічних знань учнів основної школи у процесі навчання основ здоров'я : дис ... канд. пед. наук: 13.00.02.Рівне, 2011. - 221 с.
14. Якиманська І. С. Технологія особистісно-орієнтованого навчання в сучасній школі. - М., 2000. - 176 с.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК УМОВА ГАРМОНІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

(Гузь Н.В., Фалько Н.М.)

У сучасних умовах оновлення всіх сфер українського суспільства виникає необхідність зміни стратегічних, глобальних цілей освітнього простору, спрямованих на створення соціокультурного середовища, яке забезпечує розвиток інтелектуальної, етичної та духовної особистості та

реалізацію суб'єктності майбутнього фахівця як ініціативної, інноваційної, гармонійної людини.

Зростання рівня захворюваності громадян України, зниження їх працездатності, виражене погіршення фізичного психічного, розумового розвитку, радикальна соціально-політична трансформація суспільства актуалізують проблему збереження здоров'я молоді.

Поставлена проблема пов'язана з важливими науковим і практичним завданням формування здорового покоління української нації, для якої життя і здоров'я, безпечне існування людини завжди визнаються як найвищі цінності, а за резолюцією ООН № 38154 від 1997 року, вони є показником цивілізованості, головним критерієм доцільності й ефективності всіх сфер державної діяльності.

Для підвищення соціальної активності, засвоєння норм і цінностей, які дозволяють повноцінне функціонування як члену суспільства, людині потрібно формувати навички самозбереження. Особливості життєдіяльності молоді (а саме: недостатня освіченість з питань власного здоров'я, не дотримання здорового способу життя, збільшення інтелектуального та психічного навантаження, низький рівень прояву рухової активності) призводять до дисгармонії та погіршення психічного здоров'я. Тому вирішення нагальної проблеми виховання культури здоров'язбереження, як світоглядної орієнтації сучасної молоді, потребує значної уваги суспільства.

Психічне здоров'я, яке без перебільшення можна вважати творчою діяльністю людини в реалізації власного потенціалу у подоланні звичайних життєвих проблем, душевних негараздів та яке є знаряддям продуктивної і плідної праці, гуманної взаємодії з іншими людьми, сьогодні викликає серйозну занепокоєність.

Сучасна психологія у контексті самозбереження зосереджує увагу на збереженні себе від зовнішніх впливів, накопиченні життєвої енергії за рахунок внутрішніх психологічних резервів та концентрації свідомості на внутрішньому світі [17, с. 405]. Адже стратегічним ресурсом кожної людини є її здоров'я.

Дослідженням психічного здоров'я займалися науковці різних гуманітарних наук, зокрема: А. Бушинський, Г. Олпорт, К. Роджерс, А. Маслоу Перлз Ф., Франкл В. та ін. Серед українських вчених ґрунтовно досліджували і досліджують феномен психічного здоров'я Р. Сірко, Н. Колотій, М. Жукова, С. Болтівець, С. Максименко, Г. Ложкін, Г. Балл, О. Завгородня, О. Носкова, І. Коцан, С. Копилов, І. Галецька, І. Дубровіна, В. Лищук, Г. Ложкін, В. Моляко, Е. Помиткін, В. Торохтій.

Проблема розуміння психологічного та психічного здоров'я постає у працях таких вчених, як: Б. Братусь, Л. Бурлачук, О. Завгородня, В. Лищук, Л. Лушин. Важливою складовою психологічного здоров'я особистості є наявність сенсу життя (І. Дубровіна, А. Маслоу, В. Франкл); приділяється увага аспекту міжособистісних стосунків як важливому критерію психічного та психологічного здоров'я (А. Адлер, Б. Братусь, Е. Фромм).

Поведінкові паттерни, соціальні та когнітивні чинники, демографічні змінні, які визначають психічне і фізичне здоров'я особистості, висвітлено в роботах Н. Матейко, А. Антонова, А. Анохіна, І. Гурвич, В. Моросанової, Г. Нікіфорова, Х. Палосу. Різні аспекти самозбереження як систему дій і відношень особистості досліджували К.В. Пилипенко, Н. Пов'якель Ю. Александровський, І. Ващенко, Н. Завадська, І. Карась, В. Нечипоренко, В. Перевало, М. Секач, Ж. Сенокосов, В. Климов, А. Маслоу, Є. Потапчук, Н. Беліков, О. Дубогай, В. Зайцев, С. Серіков, О. Тімушкин [17, с. 405].

За визначенням ВООЗ [11; 15; 18] психічне здоров'я не є просто відсутністю психічного розладу. Це стан емоційного благополуччя, при якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал, впоратися із життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти. Інакше кажучи, психічно здоровою є людина, яка не має симптомів та синдромів психічного розладу, соціально адаптована та отримує задоволення від життя. Зазначимо, що теоретичні міркування щодо благополуччя, на нашу думку, весь час зміщуються в об'єктивну площину, тому ми б додали до цих критеріїв концепт «усвідомлення свого стану як благополучного».

Щодо сутності психічного здоров'я, то ВООЗ виділяє наступні його критерії [11; 15; 18]: усвідомлення і відчуття безперервності, постійності і ідентичності свого фізичного і психічного «Я»; відчуття постійності і ідентичності переживань в однотипних ситуаціях; критичність до себе, до своєї власної психічної продукції (діяльності) та її результатів; відповідність психічних реакцій (адекватність) силі і частоті навколишніх впливів, соціальним обставинам і ситуаціям; здатність до самоуправління поведінкою відповідно до соціальних норм, правил, законів; здатність планувати власну життєдіяльність і реалізовувати ці плани; здатність змінювати спосіб поведінки залежно від зміни життєвих ситуацій і обставин.

Таке розуміння психічного здоров'я як широкого поняття, об'єднуючого низку стратегій, всі з яких спрямовані на позитивну дію щодо психічного здоров'я, поставлять серед використовуваних стратегій на перше місце інтеграцію індивідуальних ресурсів і умінь та працю щодо поліпшення соціально-економічного середовища.

У словнику під редакцією А. Петровського і М. Ярошевського [14] психічне здоров'я розглядається як стан душевного благополуччя, що характеризується відсутністю хворобливих психічних явищ і забезпечує адекватну умовам оточуючої дійсності регуляцію поведінки і діяльності. Психічне здоров'я – повноцінний розвиток і функціонування психічного апарату, яке дозволяє адекватно відобразити реальність і керувати власною поведінкою

На думку С. Максименка, психічне здоров'я потрібно визначати як аспект здоров'я загалом, який наголошує на етапі душевного комфорту, відсутності патологічних психічних виявів і здатності до ефективної діяльності й саморегуляції відповідно до власних (відрефлексованих) цілей та інтересів людини [9].

За Я. Андрушко психічне здоров'я – це комплексне міждисциплінарне поняття, що поєднує у собі здатність до самоактуалізації, саморегуляції та життєтворчості [1].

Обговорюючи сутність психічного здоров'я, слід у загальному вигляді зазначити, що це динамічний процес психічної діяльності, який характеризується детермінованістю психічних явищ, адекватністю реакцій на соціальні, біологічні і фізичні умови, нарешті, це здатність людини планувати і здійснювати власні життєві програми в мікро- і макросоціальному середовищі. Таке трактування психічного здоров'я найбільш відповідає антропологічним викликам до сучасної науки, яка за призначенням має допомогти людині жити гармонійно та щасливо.

Сьогодні людина опинилась в умовах постійної небезпеки для свого благополуччя, психічного, фізіологічного, духовного і соціального здоров'я, для особистісного життя, в умовах, коли життєтворчість людей, зокрема, майбутніх фахівців – молодих людей, які знаходилися в стадії становлення і розвитку, набуває все більш ризикованого характеру.

Складові праксеології психічного здоров'я можна представити наступним чином [5]: сприйняття себе як людини, гідної поваги, щастя і як такої, що може пізнати себе, рефлексувати шляхи забезпечення ментального здоров'я; екологічна майстерність, що передбачає здатність людини активно вибирати і створювати власне оточення, яке відповідає не тільки його психологічним програмам життя, але й об'єктивно-зумовленим обставинам розвитку природи, суспільства; вміння підтримувати позитивні, гуманні, діалогічні стосунки з іншими людьми, якщо навіть вони є репрезентантами чужої культури; автономність людини як незалежність і здатність людини регулювати свою поведінку зсередини, а не чекати похвали або оцінки з боку інших людей, як здатність до рефлексії, завдяки якій вона може не дотримуватися колективних вірувань, забобонів і страхів, а слідувати особистісним духовним шляхом; упевненість у реальності й конструктивності мети і сенсу життя, сенсожиттєвої спрямованості діяльності, що задовольняє психічні потреби; самовдосконалення як розвиток власного потенціалу, відкритість новому досвіду, наслідування здорового способу життя тощо.

Слід зазначити, що перш за все на стан психічного здоров'я окремих верств населення України та суспільства в цілому негативно впливає багато мікросоціальних та макроекономічних чинників. Погіршення психічного здоров'я обумовлене також стресовими умовами, (тривале проведення активних бойових операцій на сході країни), ситуацією соціальної нестабільності, швидкими соціальними змінами, соціальним відчуженням, нездоровим способом життя, ризиками насильства над фізичним здоров'ям, а також з порушеннями прав людини тощо. Існують також певні психологічні і особистісні чинники, які підвищують уразливість людей перед психічними розладами. І, нарешті, не можна оминати біологічні причини психічних розладів.

До зниження захисних функцій організму, позиції здоров'я в загальній структурі цінностей особистості призводить низка чинників [17, с. 411-412]:

відсутність ефективних державних і суспільних програм по збереженню здоров'я населення в сфері охорони здоров'я; криміналізація суспільства; дефіцит та неповноцінність інформації про здоровий спосіб життя, про небезпеку шкідливих звичок, недостатня пропаганда здорового способу життя в ЗМІ, установах освіти, виховних організаціях; відсутність комплексної системи по вихованню, навчанню і розвитку здорової особистості; нерозвиненість самосвідомості; інтенсивність конфліктних взаємин у сім'ях; безвідповідальне ставлення до свого здоров'я і здоров'я близьких; низька культура самозбереження.

Зазначимо низку чинників, які негативно впливають на емоційне благополуччя, зрушення в психічному здоров'ї здобувачів вищої освіти: матеріальні умови життя; соціальна незахищеність; незадовільна екологія; втрата традиційних моральних цінностей та орієнтирів; примітивізація соціального мислення; невміння керувати вільним часом; низька навчальна мотивація; навчальна та/або особистісна неуспішність; інформаційне перевантаження; депривація потреб у фізичній активності, радості, любові та повазі; особливості дисгармонійного спілкування з однокурсниками, викладачами, найближчими людьми; стреси при блокуванні природних механізмів саморегуляції: рухової активності, емоційного самовираження, адекватної самооцінки, свободи вибору інтенсивності, темпу, послідовності діяльності; відсутності чітких перспектив подальшого працевлаштування та кар'єрного росту; деперсоналізація молодіжної свідомості; особистісна відокремленість; негативний вплив віртуальних контактів у соціальних мережах тощо.

Посилення як навантаження в цілому, так і психічного навантаження зокрема, на нервову систему та психіку людини, призведе до формування емоційної напруги, яка виступає одним з чинників розвитку різних захворювань [17]. Тому першочерговим постає питання збереження психічного здоров'я, формування стресостійкості здобувача вищої освіти та його самозбереження.

Емоційна стійкість залежить від вміння свідомо керувати своєю діяльністю, створювати оптимальний режим роботи, вміння дозувати і підтримувати психічне навантаження на рівні, що забезпечує оптимальну працездатність, характер діяльності й успішність її виконання, вміння правильно оцінювати свої сили і знаходити ресурси для впевненої поведінки, свідомо керувати емоційним станом [4; 8].

З метою вивчення особливостей емоційного благополуччя майбутніх фахівців в процесі професійної підготовки нами було проведено експериментальне дослідження, яке охоплювало 950 респондентів віком від 18 до 22 років.

За результатами дослідження було виявлено, що майже 17% респондентів відчувають вище за середній та високий рівень стійкості до стресу, що уможливорює подальші прояви порушення психологічного здоров'я. Соціально-психологічними чинниками, які провокують появу стресового стану виступають: переживання через оцінку – 18%, відсутність

розуміння з боку одногрупників – 17%, нерозуміння навчального матеріалу – 16% (у навчальній діяльності); конфлікти з друзями – 30%, відсутність підтримки з боку батьків і друзів – 16% (у суспільному житті); нерозуміння з боку рідних -23%, відсутність особистісних відносин – 17%, конфлікти з батьками -23% (в індивідуально-особистісному контексті).

Щодо характеру проблем, які виникають у респондентів, можна зазначити психічну напругу (21%), соціально-психологічний стрес (16%), проблеми міжособистісної взаємодії (13%), особистісний потенціал (50%), апатія (4,5%), страх (5%). За допомогою різних методів психологічного дослідження було виявлено, що у багатьох респондентів процес навчання супроводжується емоційною напругою, що сприяє виникненню у них погіршення результатів навчальної діяльності, зниження працездатності, зниження рівня показників психічних процесів. Респонденти відчувають розбитість, пригніченість, бажання заспокоїтися. Несприятливі емоційні стани можуть призводити до закріплення негативних особистісних якостей, що не може негативно не позначатися на ефективності діяльності, взаємостосунках, здоров'ї.

Сьогодні важливого теоретичного і практичного значення набуває робота з визначення нових граней забезпечення фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я майбутніх професіоналів, формування у них здатності вирішувати складні професійні завдання, вироблення у них професійної стійкості, озброєння механізмами і технологіями самопомоги, самореабілітації, розробки життєвих і професійних стратегій, проектів [6; 7; 10].

Таким чином, зміцнення психічного здоров'я передбачає дії щодо створення умов життя і довкілля, які підтримують психічне здоров'я і дозволяють особистості вести здоровий спосіб життя. Дослідження останніх років свідчать про серйозні зміни ціннісної свідомості нашого суспільства в цілому і студентства, як його невід'ємної складової частини. Від стану ціннісної свідомості сучасної молоді, її світоглядних життєвих позицій та практичних дій залежить майбутнє країни [3; 12; 13]. Тому зі зміною об'єктивних обставин та суб'єктивних чинників суспільного розвитку важливе місце відводиться вивченню, аналізу та оцінці ціннісних пріоритетів майбутніх фахівців в процесі професійної підготовки [16] як системи координат життєвого простору особистості.

Основними етапами психологічного супроводу процесу формування стресостійкості у здобувачів вищої освіти ми визначили: встановлення довіри, дослідження причин непродуктивності у стресі, диференціація та узгодженість конфліктних прагнень у внутрішньо особистісному просторі, диференціація та узгодження конфліктних мотивів, прагнень у міжособистісному просторі, зміна звичних неконструктивних стереотипів взаємодії, сутнісна трансформація.

Прийоми самозбереження можуть бути окреслені таким чином: реалізація індивідуальної траєкторії здобувача вищої освіти; витіснення «мотивів хибної самоактуалізації»; активна позиція у науково-освітньому

середовищі; готовність до змін у сучасному мінливому суспільстві; знання власної індивідуальності задля посилення життєвого потенціалу; засвоєння індивідуальної схеми адекватних засобів подолання негативних станів.

Адаптивна саморегуляція відіграє важливу роль у підтримці та збереженні психічного благополуччя особистості та сприяє здатності індивіда до повноцінного існування у соціумі [2].

Отже, зазначимо основні напрямки роботи ЗВО щодо здоров'язбереження здобувачів вищої освіти: матеріально-технічна забезпеченість здоров'язберігаючого середовища, її відповідність санітарно-гігієнічним нормам; підвищення професійної компетентності науково-педагогічного колективу в контексті здоров'язберігаючої діяльності, формування культури здоров'я; змістовну взаємодію всіх суб'єктів науково-освітнього процесу (адміністрації, викладачів, інструкторів з фізичної культури, психологів, медичного персоналу, здобувачів вищої освіти, батьків); моніторинг стану фізичного та психічного здоров'я здобувачів вищої освіти викладачів; гігієнічні заходи (з оптимізації режиму робочого дня здобувачів вищої освіти, їхнього харчування, якості навчальних аудиторій); забезпечення оптимальної рухової активності здобувачів вищої освіти (наявність спортивних секцій, клубів); забезпечення психологічної безпеки та комфортності науково-освітнього середовища; забезпечення інформаційно-психологічної безпеки навчального процесу (його відповідністю нормативним вимогам певної спеціальності майбутнього фахівця); розвитку особистості (оволодінням студентами інноваційними способами організації розумової праці, саморефлексією, тайм-менеджментом, індивідуальною освітньою траєкторією); пошук та апробація нових психолого-педагогічних прийомів викладання, адекватних психологічним індивідуальним особливостям здобувачів вищої освіти; вирішення завдання збереження здоров'я здобувачів вищої освіти через навчання здоровому образу життя, культурі здоров'я (тренінги психологічної безпеки, індивідуальні програми з психологічної екології особистості, тайм-менеджмент); пошук засобів формування культури навчально-професійної діяльності студента (якості, ергономічності, раціональності, як способу запобігання інформаційних перевантажень, низької навчальної мотивації).

Саме таке середовище має забезпечувати не лише збереження та зміцнення фізичного та психічного здоров'я студентів, а й формування культури здоров'я, тобто чіткого усвідомлення усіма суб'єктами науково-освітнього процесу значущості відповідального ставлення до власного здоров'я. Це, в свою чергу, потребує розробки теоретичних і практичних аспектів створення програми управління ВНЗ на засадах здоров'язберезувальних технологій та здоров'язберезувальної психолого-педагогічної системи закладу вищої освіти, яка повинна охоплювати моніторинг стану здоров'я майбутніх фахівців, медичну профілактику, психологічний супровід, профілактичні та оздоровчі заходи, використання сучасних технологій підготовки, що спрямовані на формування готовності до збереження власного здоров'я [10; 19].

Результатом здоров'язбереження у ЗВО можна вважати позитивну динаміку особистісних ресурсів здобувачів вищої освіти: нервово-психічної саморегуляції, свідомого проектування власної навчально-професійної діяльності [19] на основі цінності здоров'я; профілактику розвитку психогенних захворювань.

Проведене дослідження не є остаточним і вичерпним розв'язанням усіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого дослідження потребують теоретико-методологічні засади формування культури здоров'я майбутніх фахівців, формування готовності здобувачів вищої освіти до застосування здоров'язбережувальних технологій, розвиток готовності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти до формування культури здоров'я молоді.

Список використаних джерел

1. Андрушко Я. Загальнопсихологічний дискурс проблеми психічного здоров'я особистості // Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві // зб. тез II Всеукр. наук.-практ. конф. (20 жовтня 2017 року) / упор. Н.М. Бамбурак. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. – С. 14-17.
2. Бамбурак Н., Гуцман М. Роль адаптивної саморегуляції особистості у протидії стресу // Там само. – С. 17-21.
3. Баранівський В.Ф. Ціннісні орієнтації студентської молоді та їх роль в консолідації українського суспільства // Науковий вісник. Серія «Філософія». – Харків: ХНПУ, 2014. – Вип. 43. – С. 39-52.
4. Варіна Г.Б. Генезис дослідження емоційно-вольового компоненту професійної стійкості майбутнього практичного психолога // Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України «Наука і освіта». Серія «Психологія і педагогіка». - № 6/СХХІІІ, червень, 2014. – С. 16-21
5. Григор'єв В.Й. Здоровий спосіб життя: досвід філософсько-методологічного аналізу // Практична філософія. – 2009. – № 1. – С. 174-180.
6. Ільїна Н.М. Здоровий спосіб життя як одна з умов майбутньої успішної професійної діяльності і благополучного життя студентства // Соціальні проблеми сучасної молоді: український та світовий досвід вирішення: Матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (12–13 травня 2016 року). – Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2016. – С. 304-307.
7. Кириченко Т.В. Психологія саморегуляції поведінки особистості: навч. посіб. – К.: Міленіум, 2008. – 123 с.
8. Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості: монографія. – К.: Ніка-Центр, 2007. – 432 с.
9. Максименко С.Д. Особливості прогнозування внутрішніх ліній психічного здоров'я особистості // Проблеми сучасної психології. – 2013. – № 2. – С. 4-14.
10. Мешко Г.М. Стан здоров'я студентів – майбутніх учителів у вимірах якості педагогічної освіти // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І.В. Козубовська. – Ужгород: Говерла, 2013. – Вип. 29. – С. 99–102.
11. Овчарова Р.В. Практическая психология образования: Учеб. пособ. для студ. психол. фак. ун-тов. – М.: ИЦ «Академия», 2003. – 448с.
12. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості. – Монографія. – К.: Внутрішній світ, 2012. – 280 с.
13. Психологія вищої школи. Практикум: Навч. посіб. / Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко. – К.: Каравела, 2008. – 352 с.
14. Психология: Словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд. – М.: Политиздат. 1990. – С. 301.

15. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О.М. Степанов. – К.: «Академвидав», 2006. – 424 с.
16. Радчук Г., Чайнська М. Ціннісні орієнтири сучасного студентства // Особистість у розбудові відкритого демократичного суспільства в Україні: зб. матер. II міжнар. наук.-практ. конф. – Дрогобич: «Коло», 2005. – С. 374-384.
17. Розвиток особистості в різних умовах соціалізації: колективна монографія / за наук. ред. проф. Л.О. Калмикової та Г.О. Хомич. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2016. – 472с.
18. Устав (Конституція) Всемирной организации здравоохранения [Электронный ресурс] : [принят 22 июля 1946 г.] / Законодавство // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. – Режим доступа: 214 http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_599(дата обращения: 05.09.15). – Загл. с экрана.
19. Шевченко С.В. Емоційний компонент розумової працездатності першокурсників як предмет психологічного дослідження // Проблеми сучасної психології. – Вип. 30. – Кам'янець-Подільськ, 2015. – С. 702-710.

ДИТЯЧА АГРЕСІЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ І ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ *(Кипиченко Н. С., Гурська А. Л.)*

Дослідження присвячене проблемі дитячої агресії, актуальність якої підтверджується позитивною динамікою: якщо ще п'ять років тому обговорювалась агресивна поведінка підлітків, то на сьогодні все частіше ЗМІ, учителі, батьки інформують, що вік дітей, які втягнуті у конфлікти та здійснюють насильство один над одним, зменшується. Громадськість практично не шокує те, що учень у 1 класі – без причини б'є однокласників та псує особисті речі інших, у 2 – до побиття приєднуються систематичні кепкування з будь-якого приводу (від зовнішнього вигляду до національних особливостей), у 3 – агресія спрямовується на всіх суб'єктів освітнього процесу, додаються фізичне і психологічне насилля, а на етапі завершення початкової школи – ігнорування освітнього процесу, агресивні випадки у бік учителів і батьків, знущання над однолітками.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що ставлення до агресії в системі наукового пізнання є неоднозначним та здебільшого суперечливим. Схиляємося до думки науковців, які вважають, що агресія – це «психічний стан, що за часовою локалізацією може детермінувати появу агресивності як стійкої особистісної властивості. Агресивність як властивість особистості виражається у готовності до агресивної поведінки, що спрямована на завдання шкоди іншій людині, на її приниження, примушення до будь-яких дій із можливим знищенням об'єкта агресії» [3, с.218].

Психологами причини виникнення агресії визначені частково. Водночас науковцями доведено, що на її розвиток впливає поєднання біологічних, психологічних і соціальних чинників, серед яких домінують роль відіграє складна атмосфера у сім'ї дитини. Зазначене змушує педагогічну спільноту нарешті задуматися над тим, що «дитина, яка піддається моральному чи фізичному насильству, може поводитися як агресор, демонструючи